

Volume 8, Issue 2, February 2021, p. 77-86

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.2879>

ArticleHistory:

Received

29/11/2020

**Received in
revised form**

14/01/2021

Available online

15/02/2021

**“MIRACLE” AS A REALITY OF THE ARAB LANGUAGE
(SPATIAL CLOSE)**

**ARAP DİLİNİN BİR GERÇEĞİ OLARAK “MUCÂVERE”
(MEKÂNSAL YAKINLIK)**

Abdulhamit TURGUT¹

Abstract

Arab grammarians have admitted that there are many issues in the nahiv that are not easy to understand, but come to a conclusion after good research and examination. One of the issues is “Mucavere”. The question of “Mucavere”, known as the most problematic field in language, is an area that grammarians have been interested in since time immemorial. There are contrasting views among Language authorities on this issue. However, according to most Sibeveyhi and nahivists, “Mucavere” is in the Arabic language. Hispoetryisfound in the poems of poetsfrom the first layer, which are evidence in lügat and nahiv. Those who thought it was permissible to judge with Mucavere and made it a comparison. Some of them also rejected Mucavere and Te'vil places that could be Mucavere. Some of the others quoted only what was heard from the Arabs and refused to compare it. In the sameway, commentators differ on whether the subject of Mucavere can beapplied to the verses of the Qur'an: some of them believe that this fact also exists in the Qur'an, as well as in Kirat from famous Kirat scholars. Another group said that this issue can not be in the Qur'an and that the Qur'an should be protected from such issues.

Keywords: Nahiv, Sarf, Mucâvere, Civâr, Tenâsub.

Özet

Arap gramercilerinin kolay anlaşılmayan ancak iyi bir araştırma ve tetkikten sonra bir sonuca varılan nahivde birçok meselenin olduğunu itiraf etmişlerdir. O, meselelerden birisi de “mucâvere” konusudur. Dilde en problemlili alan olarak bilinen “mucâvere” meselesi, eskiden beri gramercilerin ihtimam göstermiş oldukları bir alandır. Bu mesele hakkında dil otoriteleri arasında zıt görüşler bulunmaktadır. Ancak, Sibeveyhi ve nahivcilerin büyük bölümüne göre “mucâvere”, Arap dilinde bulunmaktadır. Şiiri, lügat ve nahivde delil olan birinci tabakadan şairlerin şiirlerinde bulunduğu görülmektedir. Bu düşüncede olanlar, mucâvere ile hüküm vermeyi caiz görüp ve onu kıyas haline getirmişler. Bazıları da mucâvere'yi redetmiş şeklen mucâvere olabilecek yerleri de te'viletmişler. Diğer bazıları da sadece Araplardan duyulan laiktifa etmiş ve onunla kıyas yapılmasını redetmişler.

¹Dr., Mardin Derik İlçe Müftüsü, turgutislam4773@hotmail.com, ORCID NO : 0000-0001-6734-0577

Aynı şekilde mucâvere konusunun Kur'an ayetlerine uygulanıp uygulanamayacağı konusunda da müfessirler farklı görüştedirler: onlardan bazıları bu gerçeğin Kur'an-ı Kerimde meşhur kıraat âlimlerinden gelen kıraâtler de var olduğu düşüncesindedirler. Diğer bir grup ise, bu konunun Kur'an-ı Kerimde olamayacağını ve Kur'an'ın böyle şaz meselelerden korunması gerektiğini söylemişler.

Anahtar Kelimeler: Nahiv, Sarf, Mucâvere, Civâr, Tenâsub.

GİRİŞ

Mucâvere'nin lügat anlamı: Kişiye yakın ve komşu olmak manasında kullanılır; Araplar امرأة الرجل جارته “Kişinin eşi onun komşusudur” derler.أجاره الله من العذاب:أي أنقذه. “Allah onu azaptan kurtardı” koruma ve muhafaza anlamında kullanılır.² Hadiste: وهو مجاور في المسجد “Resulullah(s.a.v.)Mescitte itikâf'ta olduğu halde...” itikâf manasında da kullanılır.³

Mucâvere'ninistilah manası ise: Arap dilinde genel olarak, lafızların yan yana gelmeleri, birbirlerinden etkilenmeleri ve kolaylık sağlamaları için konulmuş pratik bir uygulama şeklinde tanımlıdır. Söz konusu etkilenme, anlam ile alakalı olmayıp, sadece lafzî bir uyum sağlamak içindir.

Arap dilinin bir gerçeği olarak Mucâvere gerçeğine karşı dilcilerin tutumu birbirinden farklıdır; Bu gerçeği kabul eden dilciler olduğu gibi, kabul etmeyen dilcilerde olmuştur.

Mucâvere olgusunu dilin bir gerçeği olarak kabul eden dilciler:Halîl b. Ahmed, Sibeveyhi, Ebu'l-Bekâ el-Ukberî, İbnHişam,İbn Malik ve İbnÂcurrûm'dur.

Halîl b. Ahmed, Mucâvere konusunu muzâf ile Muzâfunileyhtezkir, te'nis, ifrad ve cemi'de bir olmaları şartıyla caiz görmüştür.⁴

Sibeveyhi, جُرُ “حَرْبٍ” kelimesi “Bu harap bir kertenkele kovuğudur” sözünde “حَرْبٍ” kelimesinin sıfatı olduğu için merfu olması gerekirken, “ضَبِّ” kelimesine yakınlığından dolayı mecrur olarak okunmuştur. Bu ve benzeri örneklerden hareketle dilciler, mucâvere konusunu dilin bir gerçeği olarak kabul etmişlerdir.⁵

Ebu'l-Bekâ el-Ukberî(ö. 616/1219), et-Tebyîn adlı eserinde “Te'niste bazı harfleri bazılarına kalbetmek (dönüştürmek) ve nahivde Mucâvere konusu, dilciler tarafından bilinen meşhur bir konudur” demektedir ve bu konuyla ilgili birçok örnek vermektedir.⁶

Nahivcilerinmucâvereye riayet ettiklerinin kanıt olacak bir örneği de: قامت.Örneğidir. قامت. fiilinden tenis alameti olan ta harfi bitişik ve araya herhangi bir fasıla girmezse, nahivcilerhazfını caiz görmemişler. Fakat araya fasıla girerse ta'ninhazfını caiz görmüşler. Bu cevaz ve âdemi cevazın bir tek nedeni var o da Mucâverettir.⁷

es-Suyutî(ö.911/1505), dilde ki Mucâvere'yi kabul etmiş ve konu ile alakalı el-Eşbâh ve'n-Nezâir adlı eserinde birçok örnek vermiştir.⁸

İbnHişam, konuyla alakalı şu kaideyi söyler: Bir şey bir şeye komşu (yakın) olursa onun hükmünü alır.Şair'in; قد يأخذ الجار بجرم الجار “Bazen komşu komşunun hatası ile cezalandırılır”

²Cevherî, İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, eş-Şihâh : Tâcü'l-lügaveşihâhu'l-'Arabiyye, I-VI, nşr. Ahmed AbdülgafûrAttâr, Kahire 1990, II,617-618. “cvr”maddesi.

³Buhâri, Muhammed b. İsmâilEbûAbdillâhMuhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu'fi el-Buhâri, el-Câmiu's-Sahîh, I, Daru İbn Kesir, Dimaşk-Beyrut, 2002, I, 2028/488

⁴el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, Kitabu'l-Cumelî'n-Nahiv, nşr. Fahreddin Kabave, Muessetu'r-Risale, Beyrut, 1985. s.175; Radî el-Esterâbâdî, RadiyyuddînMuhammed b. Hasan, Şerhu Kâfiyeti İbnHâcib, I,V, nşr., İmîlBedî' Yakub, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007,II, 328.

⁵Sibeveyhi, EbûBişr Amr b. Osman b. Kanber, el-Kitab, nşr. EmilBedî' Ya'kûb, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009, I, 500.

⁶el-Ukberî, Ebu'l-Bekâ Abdullah b. Huseyin b. Abdullah, et-Tebyîn, nşr, Abdurrahman el-Üseymin, Dâru'l-Garbi'l-İslamî, Bağdat, 1986, s. 423.

⁷el-Ukberî, et-Tebyîn, I, 423

⁸Bkz, es-Suyutî, el-Eşbâhve'n-Nazâir, nşr, Garîdeş-Şeyh, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut,2011, I, 156-157.

beytini istiŧhat olarak getirmiŧtir. “Mucâvere, na’t’a az, tevkitte daha az, atıfta hiç olmaz çünkü atıf harfi Mucavere’ye engeldir.”⁹ŧeklinde konuya deęinmiŧtir.

İbn Malik konuyla alakalı *el-Kafiye*’nin ŧerhinde ŧoyle der; “*Nahivcilerin civar dedikleri هذا جر ضبّ خرب* örneğinde, *جر* kelimesini sıfat olarak mecrur okumuŧlar. Çünkü lafzen *جر* kelimesine *Mucâvere* etmiŧtir. Fakat mana olarak merfu olup *جر* kelimesinin sıfatıdır. *Nahivdeki bu Mucâveret olgusu karıŧıklıęa sebebiyet vermiyorsa kullanılabilir.*”¹⁰demiŧ.

İbnÂcurrûm es-Sanhâci’de el-Muğaddimetü’l-Âcurrûmiyye adlı eserinde mecrurlardan bahsederken cer sebeplerini dört olarak belirlemiŧtir: “*Harf ile mecrur, izafe ile mecrur, tebeiyyet ile mecrur ve mucâvere ile mecrur*”¹¹ ŧeklinde mucâvere konusuna deęinmiŧtir.

Muâsır dilcilerden Mustafa el-Galâyini de mucâvere konusunun semâi olduğunu ve Arap keliminde var olduğuna dair ŧiirden birkaç örneğ getirmiŧtir.¹²

Mucâvere olgusunu kabul etmeyen dilciler İbnCinnî, ez-Zeccâc(ö.311/923), es-Sirâfi (368/980) ve diğer bazı dilcilerdir.

İbnCinnî, “civâr” (yakınlık) babı, diye el-Hâsâis adlı eserinde bir bap ayırmıŧtır. Dildeki civâr (yakınlık)’ı “lafızlar”dacivâr (yakınlık) ve “ahvâl”dacivâr (yakınlık) olarak ikiye ayırmıŧtır.¹³Fakat İbnCinnî, Arapların *جر ضبّ خرب* örneğini, sonradan gelenler öncekilerden almıŧ bir yanlıŧ ve ŧaz olup ona herhangi bir hüküm bina edilmez. Yukardaki örneği de ŧu ŧekilde te’vil etmiŧtir:

Bu örneğin aslı “جرُ هخرِبُضِبّجرُ هذا” ‘dur. Muzâf olan “جره” terki bindeki “جر” kelimesi hazfedilmiŧ onun yerine muzâfunileyh olan “ه” zamiri “خرب” kelimesinde gizlenmiŧtir.¹⁴

es-Sirâfi’de konuyla alakalı İbnCinnî’nin *جر ضبّ خرب* örneğinde yaptığı te’vili yapmıŧ ve mucâvere’nin dilde kendisine kıyas yapılabilecek bir gerçeklik olmadığını söylemiŧtir.

Aynı bu örnekte olduğu gibi konuyu kabul etmeyen dilciler, getirilen diğer ŧiirleri ve örneğleri de te’vil etmiŧlerdir.

aędaŧ dilcilerden Abbâs Hasan da, mucâvere olgusunu kabul etmemiŧtir. Örneğlerin azlığı ve var olan örneğlerin de ihtilâflı olmasından dolayı, dilde böyle bir olgunun yer alması veya ona kıyas yapılması uygun değildir demiŧtir.¹⁵

Müfessirlerin “mucâvere” Hakkında Genel Görüŧleri

Müfessirlerin bu konu ile ilgili genel olarak iki görüşte olduklarını görmekteyiz. Bu konu Kur’an-ı Kerime uygulanması uygun değildir, çünkü bu konu ŧaz ve ŧiir zeruretinden dolayı geldiğini, böylesi ŧazz olan olguların Kur’an-ı Kerimde bulunması uygun deęildirdemiŧler. Bazı müfessirler de Kur’an-ı Kerim’de bu konunun var olduğunu söylemiŧlerdir. *Bezzâvi*(ö.685/1288), *Ebu’s-Suûd*(ö.982/1574), *EbûHayyân*(ö.745/1344), *Zemahŧerî* gibi müfessirler, bu konunun Arap dilinin bir gerçeği olduğunu ve birinci tabakadan birokcahiliye ŧairin ŧiirinde geçtiğini, Kur’an-ı Kerim’de de bu konuyla ilgili birçok örneğinin olması, onu kabul etmek için yeterli olduğunu söylemiŧlerdir. *Taberî*(ö.310/922), *EbûCa’fer en-Nahhâs*(ö.338/950), *Kurtubî*(ö.671/1272), *Râzî*(ö.606/1209), *Zerkeŧî*(ö.794/1392), gibi müfessirler ise, “*Mucâvere*”nin Kur’an-ı Kerim’de bulunmasının uygun olmayacağını söylemiŧler ve bunun ŧâz olduğunu, ŧiirzerûretinden dolayı geldiğini belirtmiŧlerdir. ŧâz ve ŧiir zerûretinden dolayı gelen hususların ise Kur’an-ı Kerimde bulunmasının uygun olmayacağını ifade etmiŧlerdir.

⁹ İbn Hiŧâm, EbûMuhammed Abdullah b. Yusuf, *Muğnül-Lebib*, I,VI, nŧr, AbdullatifMuhammed el-Hatib, Kuveyt, 2002. II, 670.

¹⁰İbn Mâlik, EbûAbdillâh CemâlüddinMuhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâi el-Endelûsi el-Ceyyânî, *ŧerhu’l-Kâfiyeti’ŧ-ŧâfiye*, I-V, Thk. Âbdulmunim Ahmed el-Heriri, Dâru’l-Mâmunli’t-Turâs, Mekke, 1986, III, 1167.

¹²el-Galâyini, Mustafa b. MuhammedSelim, *Câmiu’d-Durusil’Arabiyye*, I-III, nŧr. Muhammed Ali Beydûn, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2000. III, 155.

¹³ İbn Cinnî, Ebu’l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis*, I, III, nŧr, ŧirbiniŧeride, Dâru’l-Hadis, Kahire, 2007, III, 214.

¹⁴ İbn Cinnî, *a.g.e.*, I, 192-193.

¹⁵ Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, I-IV, Dâru’l-Maârif, Mısır, trs. II, 338.

Nahivcilerin verdikleri örnekleri de te'vil ederek izah etmişlerdir.¹⁶

Genel olarak *Mucâvere* şu üç yerde olur:

- a)-Nahivde *Mucâvere*
- b)-Sarf'ta *Mucâvere*
- c)-Tenâsub(ses uyumu)Yoluyla *Mucâvere*

NAHİVDE MUCÂVERE

Mucâvere genellikle tevabi'lerde gerçekleşir. Fakat tevabi'lerin tamamında gerçekleşip gerçekleşmediği hususunda Nahivciler arasında görüş farklılıkları vardır.

Birinci Görüş: Halil b. Ahmed, Sibeveyhi ve nahivcilerin çoğuna göre, *mucâvere*

Bütün tevâbilerde olur.¹⁷

Tevabi'lerde *mucâvere*

Sıfat babında *mucâvere*

Kur'ân-ı Kerimden Örnekler: مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ

“Onların amelleri fırtınalı bir günde rüzgârın kendisini şiddetle savurduğu bir küle benzer”¹⁸âyetinde “عاصف” kelimesi, “الرِّيحُ” kelimesinin sıfatıdır. Mavsuf olan “الرِّيحُ” kelimesi merfu odur, onun sıfatı olan “عاصف” kelimesi merfu olması gerekirken “يوم” kelimesine civâr(yakınlık) ’dan dolayı mecrur olarak okunmuştur. “عاصف” kelimesinin “ريح” kelimesinin sıfatı olduğuna dair başka bir delil de, Hasan Basrîkîraatında “يوم” kelimesi “عاصف” kelimesine izâfe edilmiş “فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ” şeklinde gelmiştir, mevsûf olan kelime hazfedilmiş yerine sıfat gelmiştir. Bu durumda cümlenin takdiri; “فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ” şeklinde olur.¹⁹Başkabir ayeti kerime de Cenâb-ı Hak: مُحِيطٌ يَوْمَ مُحِيطٍ: “Yine de hakkınızda bir günün kuşatıcı azabından korkuyorum”²⁰âyetinde “محيط” kelimesi “عذاب” kelimesinin sıfatıdır. Mânsub olması gerekirken “يوم” kelimesine yakınlığından dolayı mecrûr olarak gelmiştir.²¹

Arap Şiirinden Örnekler:

ثُرَيْكُ سُنَّةٌ وَجُهٌ غَيْرٌ مُفْرَقَةٌ مَلْسَاءٌ لَيْسَ بِهَا خَالٌ وَلَا نَدْبٌ

“Sana çirkin olmayan, kusursuz beni ve yara izi bulunmayan bir yüzün suretinin gösteriyor”²²beytinde, “غَيْرٌ” kelimesi “سُنَّةٌ” kelimesinin sıfatıdır, mânsub olması gerekirken “جُهٌ” kelimesine yakınlığından dolayı mecrur olmuştur.²³

Şair el-Hutay'e (ö.507678)'nin

وَأَيْكُمُ وَحَيَّةٌ بَطْنٌ وَادٍ || هُمُوزُ النَّابِ لَيْسَ لَكُمْ بِشَيْءٍ

“Vadinin derinliklerinde, pençesini şiddetle savurarak sahip olduklarını müdafaa eden yığıttan sakının. Siz hiç bir şekilde onun gibi olamazsınız”²⁴ Beytindeki “همزو” kelimesi

¹⁶ Mahmud Ahmed es-Sağir, *el-Kiraatu's-Şazzeve Tevcihu'e'n-Nahvi*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1999. s. 395-396.

¹⁷ Sibeveyhi, *a.g.e.*, I, 500.

¹⁸ İbrahim, 14/18.

¹⁹ el-Ferrâ, Ebu Zekerriyya Yahya b. Ziyad b. Abdullah, *Meâni'l-Kur'ân*, I, III, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002, Beyrut, II, 8-9.

²⁰ Hud, 11/84.

²¹ Ebû Hayyân, Esiruddin Muhammed b. Yusuf el-Ceyyânî el-Endelûsî, *el-Bahru'l-Muhîti't-Tefsîr*, I-XI, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2005, III, 351.

²² Zu'r-Rumme, *Divân*, Muessesetu'l-İman, Beyrut, 1982, s.29. (Divanda “غَيْرٌ” kelimesi mânsub olarak hareketlenmiştir.)

²³ İbn Malik, *Şerhu't-Teshîl*, I-III, nşr. Muhammed Abdulkadir, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009, III, 170.

²⁴ el-Hutay'e, *Divân'u'l-Hutay'e bi-Rivâyetive Şerhi'lbnî's-Sikkî*, nşr. Nu'mân Muhammed Emin Tâhâ, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, 1987, s. 179.

kelimesinin sıfatıdır, mansûb olması gerekirken “وايطن” kelimesine yakınlığından dolayı mecrur olarak okunmuştur.

Âtîf Babında Mucâvere

Kur’ân-ı Kerimdeki Örnekler: Allah Tealâ'nın “ *Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman, yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başlarınızı meshedin, iki topuğa kadar ayaklarınızı yıkayın*”²⁵âyetinde “ وأرجلكم ” kelimesini mecrur olarak okuyan kıraate göre, “ وأرجلكم ” kelimesi “ وجوهكم ” kelimesine ma'tûf'tur. Ma'tûfün aleyh mansûb olduğundan ma'tûfün da mansûb olması gerekirdi ancak “ رؤوسكم ” kelimesine mucâvereden dolayı mecrur olmuştur.²⁶Başka bir ayeti Kerimede Cenâb-ı Hak (17)﴿ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ ﴾

﴿بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقٍ وَكَأْسٍ مِنْ مَّعِينٍ﴾ (18) ﴿لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزَفُونَ﴾ (19) ﴿وَفَاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ﴾ (20) ﴿وَفَاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ﴾ (20) ﴿وَلِجَمِ طَيْرٍ﴾ (21) ﴿مِمَّا يَشْتَهُونَ﴾ (21) ﴿وَحُورٍ عِينٍ﴾ (22) ﴿مِمَّا يَشْتَهُونَ﴾ (22)

“Çevrelerinde, ölümsüz gençler dolaşırlar. Kaynağından doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle, ondan ne başları ağrıtır, ne de akılları giderilir. Beğendiklerinden meyveler, canlarının çektiği kuşetleri ve iri gözlü huriler”²⁷âyetinde “ وَحُورٍ عِينٍ ” kelimeleri mecrur olarak okunan kıraata göre buradaki atıf ayetin başında geçen “ وَلِدَانٌ مُّخَلَّدُونَ ” kelimelerine olmuştur, “بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقٍ” kelimelerine değildir. Matuf olan “ وَحُورٍ عِينٍ ” kelimelerinin mecrur olması, önceki kelimelere civâr (yakınlık) ’tan dolayıdır.²⁸

Kur’ân-ı Kerimden başka bir örnek: ﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُتَفَكِّينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ﴾

“Kitap ehli ve müşriklerden inkârcılar, onlara açık delil gelinceye kadar inkârlarından ayrılacak değillerdi”²⁹âyetinde “ والمشرकिन ” kelimesi “ يَكُنْ ” fiilinin mahallen merfû ismi olan “الَّذِينَ” kelimesine ma'tûftur. Merfû olması gerekirken mucâvereden dolayı mecrur olarak okunmuştur.³⁰

Şiirden Örnekler: İbn Lûzân es-Sedûsî (ö. ?)’nin

يا صاح يا ذا الضامِر العنيس والرحل ذي الأستاع والحليس

“Ey arkadaşım, Ey zayıf düşen şu devem, Ey yükler ve semerler”³¹beytinde “ والرحل ” kelimesi, “ الضامِر ” kelimesine matuf olduğu halde civardan dolayı mecrur olarak okunmuştur.³²

Başka bir örnek, Zuheyr b. Ebî Sulmâ (ö.609)’nın

لعب الرياح بها وغيرها بعدي سوافي المور والقطر

“Yağmur ve toz rüzgârları benden sonra onunla oynayıp yerini değiştirdiler”³³

beytindeki “ والقطر ” kelimesi “ سوافي ” kelimesine atıf edilmiş, “ سوافي ” kelimesi mahallen merfû olmasına rağmen ona matuf olan “ والقطر ” kelimesi merfû olması gerekirken, المور kelimesine yakın olduğundan dolayı mecrûr olarak gelmiştir.

Tevkid babında mucâvere

Mucâveretevkid babında az kullanılmaktadır. Mucâvere'nintevkid'de kullanıldığına dair örneklerden birisi;

يا صاح بَلِّغْ ذَوِي الزَّوْجَاتِ كُلَّهُمْ أَنْ لَيْسَ وَصَلٌ إِذَا انْحَلَّتْ عَزَا الذَّنْبِ

“Ey arkadaşım, eğer cimâdan yapmaktan güçten düşersen, artık kendine eşler bulman imkansızlaşır.”³⁴ Şiirde geçen كَلِّهِمْ kelimesi mansub olan ذَوِي kelimesinin tevkid'idir. Eğer, الزَّوْجَاتِ kelimesinin tevkidi olsaydı كَلِّهِنَّ denilirdi. ذَوِي kelimesi mahallen mansup'tur ona

²⁵Maide, 5/6.

²⁶ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 683.

²⁷Vâkıa, 56/17-18-19-20-21-22.

²⁸ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 683.

²⁹Beyyine, 98/1.

³⁰ İbn Cinnî, *a.g.e.*, III, s.225.

³¹el-Bağdâdî, Abdulkadir b. Ömer, *Hizânetu'l-EdebeveLubbuLubabiLisani'l-Arab*, Dâru's-Sadr, Beyrut, trs., I, 236.

³²Sibeveyhi, *a.g.e.*, II, 190.

³³Zuheyr b. Ebî Sulmâ, *ŞerhüDivânîZuheyr b. EbîSulmâ*, DârüKitâbîl-Arabî, Beyrut, 2004, s. 91.

³⁴el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II, 325.

tevkid (pekiştirme) olarak gelen كَلِمَةً kelimesi ise, الزَّوْجَاتِ kelimesine mucâvere yakınlıktan dolayı mecrur olmuştur.

Bedel babında mucâvere

Bedel babında mucâvere'nin olabileceği konusunda hiçbir dilci bahsetmemiştir. Bunun sebebini de Ebu Hayyan şöyle açıklamaktadır: “*Bedel, birinci amil'in mamulü değildir, belki başka bir amil'in mamulüdür ve ayrı bir cümle konumuna gelmiş olur. Çünkü bedel amil'in tekrarı manasındadır ve gerektiğinde amil bedel ile beraber açık bir şekilde getirilebilir. Dolayısıyla mucâvereye riayet etmek uzak bir ihtimal olmuş olur.*”³⁵

İkinci Görüş: Bu görüşü savunan dilciler, Zemaşşerî ve İbnHişâm'dır. Mucâvere konusu sadece na't (sıfat) 'ta caiz olduğunu atıf'ta ve diğer tevâbilerde caiz olamayacağını dile getirmişlerdir. Yukarıda atıf ile ilgili verilen örnekleri de te'vil etmişlerdir. Zemaşşerî yukarıda verdiğimiz ayeti kerimeyi şöyle te'vil eder: “*وَأَرْجُلُكُمْ*” kelimesini mansûb olarak okuyan birçok kıraat âlimi vardır. Bu durumda yüz ve kollar gibi ayaklarında yıkanacağını belirtir. “*وَأَرْجُلُكُمْ*” kelimesini mecrur olarak okuyan kıraat'a gelince, Zemaşşerî buna şöyle cevap vermiştir; ayaklarda yıkanan üç uzuvdan birisidir mesh edilenlere atıf edilmesi mucâvereden dolayı değil, belki başka bir hikmete binaen mecrur okunmuştur. O hikmet de ayakların yıkanmasında oluşabilecek israftan kaçınma hikmeti olabilir demiştir.³⁶

İbnHişâm bu âyettekimucâvereyi uygun görmüyor ve mucâvereye engel bir atıf harfininolduğunu belirtiyor. Ayet'i kerimeyi iki açıdan te'vil ediyor: Birinci te'vil buradaki “*وَأَغْسِلُوا*” fiili “*وَأَغْسِلُوا*” manasında olup yıkanma olduğunu, İkinci te'vil ise âyette geçen “*وَأَرْجُلُكُمْ*” kelimesinden maksat mestlerdir, “*وَأَرْجُلُكُمْ*” (ayaklar) tabirini kullanması mecazîdir.³⁷İbnHişâmte'villerini üç delile dayandırıyor.

- 1) “*وَأَرْجُلُكُمْ*” kelimesindeki cerri, civâr'a hamletmek şâzdır. Kur'ân-ı Kerim'i böyleşaz durumlara hamletmek caiz değildir.
- 2) Eğer ayette geçen cerri, civâr'a hamledersek ma'tûf “*مَعطوف*” ile ma'tûfunaleyh “*عليهممعطوف*” arasına bir yabancı cümlenin girmesine sebep olur, hâlbuki asıl olanma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasına müfred bir kelimenin dahi girmemesidir.
- 3) Ayetteki kelimenin cerrini civâr'a hamledersek, bu durumda “*وَأَرْجُلُكُمْ*”

kelimesini ondan uzak bir kelime olan “*وَجَوْهَكُمْ*” kelimesine âtf etmiş oluruz, hâlbuki “*رُؤُوسَكُمْ*” kelimesine atıf edilirse kendine yakın olan bir kelimeye âtf edilmiş olur. Atıf babında asıl olan kendine en yakın kelimeye atıf etmektir.³⁸

Cevâzımlerdemucâvere

Cevâzımlerdemucâvere'nin olup olmadığını öğrenmek için şart cevab'ınicezm yapan amilin ne olduğu konusuna bakmak lazım. Kûfeliler, şart cevab'ınmeczum olmasının sebebi, *şart fiili'ne* yakın olmasından kaynaklandığını savunurlar. Basralılar ise, şart cevabı ve şart fiili'nicezmeden amilin şart harfi olduğunu savunmuşlar. Kûfeliler kendi görüşlerini şu şekilde savunmuşlar: *إِنْ تَنْصُرْ أَنْصُرْ* örneğinde, *أَنْصُرْ* fiili *şart cevabıdır*. *تَنْصُرْ* fiili ise *şart fiilidir*. Görüldüğü gibi *şart cevabı* ile *şart fiili* birbirine o kadar yakındırlar ki birbirlerini gerektirirler ve birbirlerinden ayrılmaz olmuşlar. Dolayısıylaşart cevabının cizm olmasının nedeni burada mucâveredir demişler.

³⁵EbûHayyân, el-Endelûsî, İrtişâfû'd-*darab min lisâni'l-'Arab*, I-III, nşr., Mustafa Ahmed en-NemmâsKahire 1984, II, 293.

³⁶ez-Zemaşşerî, EbûKasımCârullah Mahmut b. Ömer b. Muhammed, *el-KeşşafânHakâiki't-Tenzilve Uyûni'l-Akâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, I, IV, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995, Beyrut, I, 598-599.

³⁷İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, VI, 663.

³⁸İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, VI, 663.

Tenazu' Babında Mucâvere

Tenazu': iki amilin (fiil veya Şibh-i fiilin) bir me'mul (fail mefule..) almasıdır.³⁹ Örneğin (أكرمتم زيدا وأكرمتم زيدا وأكرمتم زيدا) Kufeliler birinci amile amel vermenin daha evla olduğunu savunur. Basralılar ise ikinci amile amel vermenin daha uygun olacağını savunurlar.

Kufeliler delilleri nakil ve kıyas olduğunu: nakilde İmru-u'l-Kays'ın şu beytiyle istişhatta bulunmuşlar:

فلو أن ما أسعى لإدنى معيشة كفاني - ولم أطلب - قليل من المال

“Eğer benim amacım dünyalık olsaydı, bana dünyadan az bir mal yeterli olurdu.”⁴⁰

Görüldüğü gibi Şair birinci amile amel vermiş ve قليل kelimesini merfu yapmıştır. Eğer ikinci amile amel verseydi قليلاً kelimesinin mansub yapardı. Kufelilerin kıyastan delilleri ise, iki fiilden birinci fiile amel vermek kıyasa uygundur Çünkü dilciler ibtida'ya önem verirler. Basralılarda delillerini nakilden ve kıyastan getirmişlerdir. Nakilden getirdikleri delilleri; قَالَ أَفَرَعُ عَلَيْهِ قِطْرًا “Getirin bana, üzerine bir miktar erimiş bakır dökeyim” dedi.⁴¹ ayeti kerimede görüldüğü gibi ikinci fiile amel verilmiştir. Eğer birinci fiile amel verilseydi أَفَرَعُهُ عَلَيْهِ denilirdi. Basralıların kıyastan delilleri ise; Tenazu'da ikinci fiil memulden hemen önce gelmesi ve ona yakın olması ikinci fiil'e amel vermek kıyasa daha uygundur. Çünkü dilciler mucâvereye önem veriyorlar هذا حجر ضرب خرب örneğinde yaptıkları şey gibi.

İzâfe babında mucâvere

Mucâvereden dolayı müzekker muzâf, muennesmuzâfunileyhi'den tenis kesb eder. İki şartla Birincisi: Muzâf-ı hazf edip muzâfunileyhi'yi onun yerine koyup manada herhangi bir bozulma olmaması.

İkincisi ise: Muzâf, muzâfuileyhi'nin bir bölümü veya tamamı olması.

Birinci Şart'a örnek; مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا “Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır.”⁴² ayetinde geçen أَمْثَالِهَا kelimesi müzekkerdir. Fakat müennes zamire izafe edildiğinde onun hükmünü almıştır.

Başka bir örnekte Arapların şu sözüdür: ذَهَبْتُ بِغَضْنِ أَصَابِعِي “Bazı parmakları yok olup gitti.” Örneğinde بَغَضْنِ kelimesi, ذَهَبْتُ fiilinin faili olup fiile te'nista'sı yapışmış çünkü بَغَضْنِ kelimesi أَصَابِعِي kelimesine muzaf olmuş muzaf, muzafunileyhi'nin bir parçasıdır ve ondan te'niskesb etmiştir. Ayrıca muzafolan بَغَضْنِ hazf edilip onun yerine muzafunileyh olan أَصَابِعِي getirilebilir ve manada herhangi bir değişiklik olmaz. Görüldüğü gibi muzaf ile muzafunileyh birbirine komşu ve yakın oldukları için birbirlerinin hükmünü alabiliyorlar. Nahivciler bunun tek nedeni mucâverettir demişler.

Zarfarda mucâvere

Bir fiilin zarf denilen bir ismi nasb etmesinin şartı, fiilin onda veya birazında vuku bulması gerekir. زرتك يوم الجمعة “Seni Cuma günü ziyaret ettim” örnekte görüldüğü gibi ziyaret fiili Cuma gününde gerçekleşmiş ve fiil zaman zarfı olan يوم'yi mefulü fih yapmıştır. Bazen fiil, zarfı nasb ettiği halde onda vuku bulmamış fakat zarftan hemen sonra gelende vuku bulmuş, zarf ile zarftan sonra gelen arasındaki mucâvere, ikisini sanki aynı vakitte gerçekleşmiş gibi bir duruma getirmiştir. Örnek; أَحْسَنْتُ إِلَيْهِ وَقَفْتُ طَاعَتَهُ “Bana itaat ettiği an ona iyilikte bulundum” burada itaatin ilk vaktinde ona iyilikte bulunmamış belki iyilik itaatten sonra gerçekleşmiş, fakat itaat iyiliğin sebebi ve hemen sonra gelmesi iki durumu birbirine yakınlaştırmış ve sanki iyilik ve itaat aynı zamanda gerçekleşmiş gibi olmuştur.

³⁹Mustafa MeralÇörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, M.Ü. İlahiyatFakültesiVakfıYayınları, İstanbul, 2014, No:153, s. 280.

⁴⁰İmruü'l-Kays b. Hucr, EbüVehb (Ebü'l-Hâris / EbüZeyd) Hunduc b. Hucr b. el-HârisÂkilü'l-Mürâr, Divan, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, 39.

⁴¹Kehf, 18/96

⁴²En'âm, 6/160

SARF'TA MUCÂVERE

Sarf âlimleri kelimenin bir harfini başka bir harf ile değiştirip kelimenin bir önceki vesonraki kelimeyle veya harflerin birbirlerine uyum sağlamaları için sarfta *i'lave kâlb* sistemini kurmuşlar. İşte bu i'lâl ve kâlb sistemi civâr'dan dolayı kurulmuştur.

Mucâvere sadece nahiv konularını ilgilendiren bir konu değildir. Sarf konularında da olabiliyor. Mucâvere'nin sarf konularında gerçekleştiği konular şunlardır:

Vâv ve kesre arasındaki mucâvere:

Örneğin *صَبِيَّةٌ* asılları *فَنُوتٌ* ve *صَبِيَّةٌ*'dir. Fakat ne zamanki *vav* ondan önceki kesre harekesiyle mücavir oldu *vavya'*akalb edildi. Arasındaki sükûn zayıf bir hareket olduğunda ona itibar edilmedi ve sanki *vav* harfinden önce direkt kesre gelmiş gibi hareket edilmiştir.

Kelimenin aynu'l-fiili ve lamu'l-fiili arasındaki mucâvere:

Örneğin Araplar; *صِيمٌ* kelimesinde *صِيمٌ* diyorlar. Sibeveyhi de konuyla alakalı şöyle der; “*فَطْرٌ* *veznindeki vav'ıya'yakalb ederler صِيمٌ، صَوْمٌ denildiği gibi.*”⁴³

Sonlarda gelen vâv'ı hemzeye kalb etme konusundaki mucâvere:

Örneğin; *أَوَائِلٌ* kelimesinin aslı *أَوَائِلٌ*'dir. İkinci *vâv*sona yakın geldiğinden hemzeye çevirmişiz. Fakat *vâv* harfi sondan bir şekilde uzaklaşırsa fasıla girerse hemzeye çevrilmez *طَوَاوَيْسٌ* gibi. Çünkü kalbi gerektiren mucâvere kalkmış olur.

Damme ile vâv arasındaki mucâvere:

*Vav*harfi lazımı bir damme ile harekelenirse, hemzeye çevrilmesi caizdir. Örneğin *أَقْتَنَتْ* kelimesinin aslı *أَقْتَنَتْ*'tir, *أَجْوَةٌ* aslı *أَجْوَةٌ*'dir ve diğer benzer örnekler. Burada *vav* harfi ile damme o kadar birbirleriyle ilişkili ve yakındırlar, sonraki *vav*damme'nin içerisinde gizlenmiştir.

TENÂSUB(UYUM)YOLUYLA MUCÂVERE

Nahvî ve Sarfî herhangi bir mülâhaza olmadan da bazen kelimeler arasında mucâvere gerçekleşebiliyor. Bu durumu da Nahivciler tenâsub-ses ahengi ve uyumu açısından değerlendirmişler.

Buna örnek olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) *إِزْجَعْنَ مَأْزُورَاتٍ غَيْرَ مَأْجُورَاتٍ* “*Onlar sevap kazanarak değil, günahkâr olarak döndüler*”⁴⁴hadîsin de geçen “*مَأْزُورَاتٍ*” kelimesinin aslı “*موزورات*”dir, çünkü “*وزر*” fiilinden türemiştir. Ancak ondan sonra gelen “*مَأْجُورَاتٍ*” kelimesiyle civâr (yakınlık)'tan dolayı *واو* harfi hemzeye kâlb olmuş ve *مَأْزُورَاتٍ* olmuştur.⁴⁵

Aynı şekilde kelimenin ses ahenginin gerçekleşebilmesi için hareketlerin yer değiştirmesi de buna örnektir.

Bazen bu değişen hareke fetha, kesre, damme ve sükûn olabiliyor. Arapların *جاء بالصبح* “*Çok mal beraberinde getirdi*” sözünde “*الصَّبِيحُ*” kelimesi güneş anlamındadır. Kelimenin aslı *الصَّبِيحُ* şeklinde olup, Ondan sonra gelen “*الرَّيْحُ*” kelimesine uyum sağlaması için *الصبح* kelimesinin “*ض*” harfinin harekesini uzun bir kesreye çevirmişlerdir.⁴⁶

Dilciler, “*فَعْلٌ*” vezninde olan âynu'l-Fiili meksur ve boğaz harflerinden olan her fiilin âynu'l-Fiil'le uyum sağlaması için *fâu'l-Fiilinde* meksur olarak okunmasını câiz görmüşlerdir.

بُسْنٌ ve *نِعْمٌ* fiilleri gibi.⁴⁷İbn Cinnikonu ile alakalı şöyle der: “Bazı dilciler “*الْحَمْدُ لِلَّهِ*” “*Hamd Allah'a mahsustur*” cümlesindeki “*د*” ve yanındaki “*ل*” harflerini damme ile okumuşlar.

⁴³Sibeveyhi, a.g.e., II, 362.

⁴⁴İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kâzvinî, *Sünenü'lbnî Mâceh*, I-II, Dârü'lhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, I, Babu'l-Cenâiz, no.50.

⁴⁵İbn Manzûr, Cemaluddin Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisanü'l-Arab*, I-XV, Daru Sadr, Beyrut 1979. XV, 285.

⁴⁶İbn Manzûr, a.g.e., “*صبح*” mad., II, 527.

⁴⁷es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, I, 14.

Bazıları da د ve ل harflerini meksur olarak okumuşlar. Bu hareke değişiminin sebebini civâr'dan dolayı gerçekleştiğini söylemişlerdir⁴⁸

İbnDureyd'in(ö. 321/933) civâr konusu ile alakalı şu sözü de buna bir örnektir, “ ما سمعت له ” جَسًا وَلَا جَرَسًا “Ondan ne bir his nede bir ses duydum” sözündeki “ جَرَسًا ” kelimesinin

aslı “ جَرَسًا ” dir. Ondan önce geçen “ جَسًا ” kelimesine yakınlığından dolayı “ جَرَسًا ” kelimesinin başındaki “ ج ” harfini meksur yapmışlardır.⁴⁹

es-Suyûtîel-*Eşbâh ve'n-Nezâir* adlı eserinde tenasub ile civâr konusu ile bağlantılı olarak

Kur'ân-ı Kerimdeki şu ayetle istişhatta bulunmuştur. *“O, saray gibi kwulcılar atar”*⁵⁰âyetindeki “ كَالْقَصْرِ ” kelimesinin “ ص ” harfine fetha harekesini verip, bir önceki kelime olan “ بَشْرَر ” kelimesiyle yakınlık arz ettiği için.⁵¹

SONUÇ

Arap dilinin bir gerçeği olarak *Mucâvere*'ye karşı dilcilerin tutumu birbirinden farklıdır; Bu gerçeği kabul eden dilciler olduğu gibi, kabul etmeyen dilcilerde olmuştur. *Mucâvere* olgusunu dilin bir gerçeği olarak kabul eden dilciler: *Halîl b. Ahmed, Sîbeveyhi, Ebu'l-Bekâ el-Ukberî, İbnHişam, İbn Malik ve İbnÂcurrûm*'dur. Muâsır dilcilerden Mustafa el-Galâyîni de *mucâvere* konusunun semâi olduğunu ve Arap keliminde var olduğuna dair şiirden birkaç örnek getirmiştir.

Mucâvere olgusunu kabul etmeyen dilciler İbnCinnî, ez-Zeccâc, es-Sirâfî ve diğer bazı dilcilerdir. Çağdaş dilcilerden Abbâs Hasan da, *mucâvere* olgusunu kabul etmemiştir. Örneklerin azlığı ve var olan örneklerin de ihtilafı olmasından dolayı, dilde böyle bir olgunun yer alması veya ona kıyas yapılması uygun değildir demiştir.

Müfessirlerin bu konu ile ilgili genel olarak iki görüşte olduklarını görmekteyiz. Bu konu Kur'ân-ı Kerime uygulanması uygun değildir, çünkü bu konu şaz ve şiir zeruretiden dolayı geldiğini, böylesi şâzz olan olguların Kur'ân-ı Kerimde bulunması uygun değildir demişler. Bazı müfessirler de Kur'ân-ı Kerim'de bu konunun var olduğunu söylemişlerdir.

Genel olarak *mucâvere* şu üç yerde olur: Nahivde *mucâvere*, Sarf'ta *mucâvereve* tenâsub(ses uyumu)yoluyla *mucâvere* şeklindedir.

Mucâvere gerçeğini kabul eden ve kabul etmeyenlerin görüşlerine baktığımızda, kabul edenlerin getirdikleri delillerin daha güçlü olduğunu ve bu gerçeği kabul etmeyenler genellikle örnekleri te'vil ettiklerini görüyoruz. Oysa Arapça'da öncelikle tercih edilmesi gereken yol, te'vile başvurmamaktır.

KAYNAKÇA

Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, I-IV, Dâru'l-Maârif, Mısır, trs.

Buhârî, Muhammed b. İsmâilEbûAbdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, I, Daruİbn Kesir, Dımaşk-Beyrut, 2002.

Cevherî, İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Şihâh:Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye*, I-VI, nşr. AhmedAbdûlgafûrAttâr, Kahire 1990.

el-Bağdâdî, Abdulkadir b. Ömer, *Hizânetu'l-Edeb ve LubbuLubabîLisani'l-Arab*, Dâru's-Sadr, Beyrut, trs.

EbûHayyân, Esiruddin Muhammed b. Yusuf el-Ceyyânî el-Endelûsî, *el-Bahru'l-Muhîfti't-Tefsîr*, I-XI, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2005.

----- *İrtişâfü'd-ğarabminlisâni'l-'Arab*, I-III, nşr., Mustafa Ahmed en-Nemmâs Kahire,1984.

⁴⁸ İbn Cinnî, *a.g.e.*, III, 214.

⁴⁹ İbn Dureyd, EbuBekrMuhammed b. Hasan b. Dureyd el-Ezdi, *Cemheratu'l-Luga*, I, III, nşr, İbrahim Şemsuddin, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, I, 513.

⁵⁰Murselât. 77/32.

⁵¹es-Suyûtî, *el-Eşbâhve'n-Nezâir*, I, 17.

- el-Ferrâ, Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad b. Abdullah, *Meâni'l-Kur'an*, I,III, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.
- el-Galâyinî, Mustafa b. Muhammed Selîm, *Câmiu'd-Durusi'l-Arabiyye*, I-III, nşr.
- Muhammed Ali Beydûn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.
- el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitabu'l-Cumelfi'n-Nahv*, nşr. Fahreddin Kabave, Muessetu'r-Risale, Beyrut, 1985.
- el-Hutay'e, *Divânu'l-Hutay'ebi-Rivâyeti ve Şerhi İbni's-Sikkit*, nşr. Nu'mân Muhammed EminTâhâ, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, 1987.
- İbnDureyd, Ebu Bekr Muhammed b. Hasan b. Dureyd el-Ezdi, *Cemheratu'l-Luga*, I,III, nşr, İbrahim Şemsuddin, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- İbnHişâm, Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf, *Muğnil-Lebib*,I,VI, nşr, Abdullatif Muhammed el-Hatib, Kuveyt, 2002.
- İbnMâce, EbûAbdillâh Muhammed b. Yezid el-Kâzvinî, *SuneniİbniMâceh*, I-II, Dârûlİhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, I, Babu'l-Cenâiz, no.50.
- İbn Mâlik, EbûAbdillâhCemâluddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâi el-Endelûsî el-Ceyyânî, *Şerhu'l-Kâfiyeti's-Şâfiye*, I-V, Thk. ÂbdulmunimAhmed el-Herîrî, Dâru'l-Mâmunli't-Turâs, Mekke, 1986.
- Şerhu't-Teshil*, I-III, nşr. Muhammed Abdulkadir, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009.
- İbnManzûr, Ebu'l-FadlCemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Ali b. Ahmed el-Ensâri, *Lisânu'l-Arab*, DâruSâdir, Beyrut,
- İmruû'l-Kays b. Hucr, EbûVehb (Ebû'l-Hâris / EbûZeyd) Hunduc b. Hucr b. el-HârisÂkilû'l-Mürâr, *Divan*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2014.
- MahmudAhmed es-Sağır, *el-Kıraatu's-Şâzze ve Tevcihuhe'n-Nahvi*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1999.
- Radi el-Esterâbâdî, Radiyyuddin Muhammed b. Hasan, *ŞerhuKâfiyetiİbnHâcib*, I,V, nşr. İmîl Bedî' Yakub, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007.
- Sibeveyhi, EbûBişrAmr b. Osman b. Kanber, *el-Kitab*, nşr. EmîlBedî' Ya'kûb, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009.
- es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nazâir*, nşr, Garîd eş-Şeyh, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2011.
- İbnCinnî, Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis*, I,III, nşr, Şirbinî Şeride, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2007.
- el-Ukberî, Ebu'l-Bekâ Abdullah b. Huseyin b. Abdullah, *et-Tebyîn*, nşr, Abdurrahman el-Üseymin, Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, Bağdat, 1986.
- ez-Zemahşerî, Ebû Kasım Cârullah Mahmut b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşaf ân Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Akâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, I,IV, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- Zu'r-Rumme, *Divân*, Muessesetu'l-İman, Beyrut, 1982.
- Zuheyr b. EbiSulmâ, *ŞerhüDivânıZuheyr b. EbiSulmâ*, DârûKitâbi'l-Arabî, Beyrut, 2004.